

# ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

---

Науковий вісник Чернівецького університету імені  
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2022. – С. 6–13  
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National  
University. – № 1. – 2022. – pp. 6–13  
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2022.55.6-13>  
hj.chnu.edu.ua

УДК 930.85(477)

© Михайло Юрій\* (Чернівці)

## ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКИЙ РІЗНОВИД

Поняття етносу припускає існування гомогенних, функціональних і статичних характеристик, які відрізняють одну групу від інших, що володіють іншим набором подібних характеристик. До їх числа належать: наявність уявлень, що їх поділяють члени групи, про спільне територіальне й історичне походження, єдиної мови, спільних рис матеріальної і духовної культури; політико оформлені уявлення про батьківщину й особливі інститути, як, наприклад, державність, що також можуть вважатися частиною того, що складає уявлення про народ; почуття окремішності, тобто усвідомлення членами своєї приналежності до неї, – і оснований на цьому форми солідарності і спільні дії. Виходячи з вищесказаного, під поняттям «народ» у розумінні етнічної ідентичності трактується група людей, члени якої мають спільну назву й елементи культури, дорожать міфом (версією) про спільне походження і спільну історичну пам'ять, асоціюють себе з певною територією і мають почуття солідарності. Етнічна ідентичність формується й існує в контексті соціального досвіду і процесу, з якими ідентифікують себе люди, або ідентифікуються іншими, як члени певної етнічної групи.

**Ключові слова:** етнічність, ідентичність, етнос, культура, ідентифікація, спільнота

Mykhailo Yurii (Chernivtsi)

## ETHNIC IDENTITY AND ITS UKRAINIAN VARIETY

**Abstract.** The article argues that ethnic identity means one of the forms of self-consciousness of an individual or group of people, which is based on their sense of belonging to a particular ethnic community. The foundation of ethnic identity is a set of anthropological and cultural-symbolic features rooted in historical memory (common origin, language, religion, place of residence, traditions, customs, etc.). Under certain conditions, identification with an ethnic group stimulates the self-organization of the ethnic community on the basis of ethnic interests and needs, as well as provides self-defence in situations of interethnic tension. It determines the tone of interpretation of historical experience and orientational cultural priorities, mostly turned to the past. Ethnic identity is based on the «voice of blood» and is rooted in the peculiarities of the psychological composition, temperament, ethno-demographic potential of people who are its representatives.

The existence of an ethnic form of group identity or territorial patriotism has no special political significance until it unites with the idea of a nation. As for the Ukrainian variety of ethnic identity, it was formed in accordance with the principles set out above throughout the history of the Ukrainian people, from the times of Kyivan Rus to the present. Awareness of the unity of the ethnic group, defined as the Ukrainian people, at different times had different degrees of depth and different territorial and tribal content.

---

\* д.і.н., доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

*The author came to the conclusion that after gaining independence there were contradictions and internal weakness of the Ukrainian state, as the peaceful nature of the national revolution was not accompanied by adequate renewal of power structures. Accordingly, all mechanically adopted Western recipes for building market relations, etc., not supported by a reliable regulatory framework and not based on socio-psychological, moral, professional preparedness of society, gave the exact opposite of the desired results.*

**Постановка наукової проблеми.** Етнічна ідентичність – це усвідомлення приналежності до певної етнічної спільноти, ідентифікації з іншими членами етносу внаслідок спільності історичної пам'яті, спільності культурних архетипів. Етнічна ідентичність вимагає деякої послідовності у поведінці людини, щоб інші люди могли віднести її до певної етнічної категорії. Виходячи з цієї характеристики в статті розглядається український різновид етнічної ідентичності.

**Аналіз досліджень з даної проблеми.** Проблеми етнічної ідентичності порушуються в працях М. Гофмана<sup>1</sup>, Е. Гусерля<sup>2</sup>, К. Леві-Строса<sup>3</sup>, Л. Нагорної<sup>4</sup>, М. Розумного<sup>5</sup>, М. Степико<sup>6</sup>, С. Хантінгтона<sup>7</sup> та інших.

**Мета статті** полягає у висвітленні особливостей етнічної ідентичності та її українського різновиду.

**Виклад основного матеріалу.** На зламі ХХ – ХХІ ст. етнічні національні конфлікти, виникнення і зростання етнонаціональних ідеологій і рухів стали реальністю у багатьох країнах світу. Подібне етнічне відродження стало несподіваним для багатьох учених і діючих політиків, які були впевнені, що національне оформлення соціуму, особливо в країнах Європи і Північної Америки, завершено. Тому дослідження проблеми етнічної ідентичності як складової цивілізаційної приналежності є досить актуальними, оскільки допомагають зрозуміти, як і чому в житті людини актуалізуються і виходять на перший план її етнічна приналежність, чому вона набуває гіпертрофованих норм і відіграє для неї настільки важливе значення.

Етнічна ідентичність – це складне і багатоаспектне соціальне явище, яке характеризується усвідомленням індивідом (групою) своєї приналежності до певної етнічної спільноти, розумінням, оцінюванням і переживанням свого членства в ній. Це взаємодія духовного світу особистості і суспільної свідомості, пізнавально-емоційний процес самовизначення індивіда (спільноти) в соціокультурному просторі. Він пов'язаний з ототожненням з історичним минулим, теперішнім і майбутнім етносу та його культурою. У процесі етнічної ідентифікації у людини (спільноти) формуються:

- стійке відчуття «ми», засноване на певних параметрах етногенезу: генетико-біологічному (родове коріння), клімато-географічному (історична територія) і соціокультурному (історія свого народу, символи його культури, мистецтва, релігії тощо), що утворюється в процесі історико-культурного розвитку спільноти;
- бачення світу і життя за принципом «свої-чужі», «ми-вони» і готовність до подібності з представниками своєї етнічної групи способу думок і дій;
- певне ціннісне ставлення індивіда до себе та інших, суспільства і оточуючого світу;
- тип самовизначення індивіда в соціальному і культурному просторі;
- спосіб життя людини (стиль життєдіяльності, стиль спілкування, стиль активності тощо).

Визнаючи активну роль самої людини в ідентифікаційних процесах, можна констатувати суб'єктивно-психологічний характер етнічної ідентичності. Але ми не поділяємо поширене серед прибічників конструктивістського розуміння етнічності уявлення про неї як про уявний конструкт, що залежить тільки від самого суб'єкта.<sup>8</sup>

Становлення етнічної ідентичності – довготривалий процес, включений у розвиток свідомості загалом. Однією з перших концепцій розвитку свідомості приналежності до етнічної спільноти була концепція Ж. Піаже. В його дослідженні було проаналізовано формування поняття «Вітчизна» й образів «інших країн». Він зазначив, що ці уявлення складаються водночас і є двома сторонами єдиного процесу, під час якого і відбувається розвиток етнічної ідентичності. Це пов'язано зі створенням у індивіда певних пізнавальних моделей, відповіддю на які є етнічні почуття. Згідно з Ж. Піаже, перші фрагментарні і безсистемні знання про свою етнічну приналежність дитина набуває до шести-семи років. У віці восьми-дев'яти років вона вже не просто повторює отриману від родичів інформацію, а може її систематизувати. Вона починає досить чітко ідентифікувати себе з етнічною групою на підставі національності своїх родичів, місця проживання, рідної мови. І тільки до десяти-одинадцяти років, у молодшому підлітковому віці її етнічна ідентичність складається в

повному обсязі. Тоді для неї стають очевидними і зрозумілими особливості своєї відмінності від інших народів. Вона може зауважити унікальність рідної історії, особливості політичного укладу, специфіку традиційної побутової культури.<sup>9</sup>

Етнічна ідентичність виникає в результаті процесу соціалізації особистості, як наслідок засвоєння мови і певного обсягу духовної культури свого народу (наукові знання, національні вірування, норми моралі, художні і естетичні досягнення тощо). Значну роль у цих процесах відіграє родина. Перевага рідної мови як засобу спілкування всередині родини, дотримання звичаїв, обрядів і свят, наявність у домі традиційних предметів побуту, розмови на теми історії рідного народу й етнічна гордість визначають зміст етнічної ідентичності дітей. Безумовно, велике значення у цьому процесі мають школи та освітні організації й установи. Під керівництвом родичів (чи інших значущих дорослих, громадських інститутів) діти починають наслідувати національні традиції, обряди, свята, засвоювати звички і норми побуту тощо. Поступово зростає спроможність дитини сприймати, описувати, інтерпретувати етнічні ознаки, засвоюються складніші і неочевидні – спільність предків, походження й історія.<sup>10</sup>

Варто зазначити, що осягнення й усвідомлення минулого народу є одним з вирішальних факторів залучення людини до духовного життя свого етносу. Без історичної пам'яті немає етнічності і немає етнічної ідентичності. В процесі розуміння і прийняття минулого, його входження в актуальний простір самосвідомості людини і суспільства відбувається його перероблення й засвоєння. Це означає вплив на все суспільство і на всіх його членів історичною пам'яттю, перевірених часом і випробуванням традицій, що йдуть з минулого і забезпечують зв'язок часів.

Можна виділити кілька аспектів як етнокультурної ознаки історичної пам'яті:

1. Етноісторична пам'ять – знання про спільність походження, предків.
2. Соціальна пам'ять – знання людей про образ і рівень життя на різних етапах існування народу.
3. Політична пам'ять – знання людей про форми державного укладу, що існували в минулому.

Наявність у етносу власної державності або хоча б володіння нею в минулому вкрай важливо для етнічної свідомості. Втрата державності (незалежно від її причин) тягне за собою болісні емоції, а досить часто і прагнення її відновити. Це може визначити активність у справі збереження своєї відмінності, своєї культури, що підвищує рівень етнічної ідентичності його членів.

4. Соціокультурна пам'ять – уявлення індивідів про джерела рідної мови, народний епос, художню культуру, традиції і звичаї, про моральні і соціальні норми тощо. Вважаємо, що саме цей аспект історичної пам'яті особливо сприяє збереженню національного колориту, дозволяє легко ідентифікуватися етносом і диференціювати його від інших етнічних спільнот.

5. Конфесійна пам'ять – уявлення індивідів про релігійні обряди минулого і прийнятті релігії. За певних умов на деякий відрізок часу релігія може вийти на перший план в етнічній самосвідомості і впливати на поведінку людей у позитивному або негативному аспектах.

6. Пам'ять про форми спілкування з іншими народами, що склалися. Досвід міжнародного спілкування.<sup>11</sup>

Отже, ідентичність з минулим вкрай важлива для збереження етнічної культури і набуття повноцінної етнічної ідентичності в теперішньому. Але не менш важливо підтримувати перманентний характер ідентичності, щоб вона не стала своєрідним заповідником старожитностей. Тому важлива і ідентичність з теперішнім, яка має виражатися через насичення актуального соціального і культурного простору образами сучасників, які втілюють найкращі моральні, естетичні та інші ознаки рідної культури, і захист її цінностей. В теперішньому часі етнічна ідентичність може виконувати дуже важливу для етносу функцію: функцію інформаційного захисту, виступаючи в ролі «фільтра», здатного зберегти самобутність національних культур під натиском чужого культурного впливу.

Фундамент історичної пам'яті закладається в родині людини, через збереження пам'яті про предків і повагу до їхніх традицій та досягнень. Але системні знання про історію свого народу індивід отримує в процесі соціалізації у суспільстві. Особливості етнічної соціалізації у суспільстві загалом є одним з найсуттєвіших факторів, які впливають на становлення не тільки історичної пам'яті, але й всієї етнічної ідентичності. Етнічна соціалізація в масштабах всього суспільства залежить від соціальних, економічних, політичних і духовних процесів, що відбуваються в ньому. Важливу роль відіграє той факт, чи ведуть держава і суспільство політику самозбереження та відтворення етносу і його культури. Якщо народ налаштований на збереження своєї культури і способу життя, тоді у суспільстві можлива нормальна етнічна соціалізація. Від держави і суспільства залежить формування позитивних цінностей і норм, що об'єднують етнос, розвиток взаєморозуміння і згоди, запобігання ксенофобії і екстремізму.

Якщо деталізувати, то етнічна соціалізація в суспільстві детермінована, перш за все:

- законодавчою базою (наприклад, наявністю і дотриманням законів про державну мову, про національну освіту, про релігію і віросповідання, ефективністю міграційного законодавства тощо);
- демографічною політикою, яка має супроводжуватися активною пропагандою з боку держави і суспільних організацій традиційних сімейних цінностей, організації турботи про людей літнього віку як важливих носіїв традицій і досвіду народу;
- освітніми методологічними програмами, спрямованими, зокрема, і на надання підростаючому поколінню знань про рідну культуру і збереження її цінностей;
- станом міжетнічних відносин;
- наявністю або відсутністю масової міграції.

Результатом цих заходів і зусиль є формування в суспільстві стійкого етнічного особистісного зразка, ідеалу людини, і тоді на його досягнення спрямовуються всі соціалізуючі дії інститутів соціалізації: родини, школи, інших освітніх установ, найближчого соціального оточення.

Як правило, етнічний статус людини залишається незмінним впродовж всього її життя. Але все-таки етнічну ідентичність не можна вважати статичним явищем, формування якого закінчується у підлітковому віці. Вона досить динамічна. Зовнішні обставини соціального життя можуть штовхати людину будь-якого віку на переусвідомлення ролі етнічної приналежності в її долі, приводити до трансформації етнічної ідентичності. Накопичення миттєвого досвіду і знань може привести до того, що нестійка етнічна самосвідомість стане більш стійкою і навіть зміниться, буквально повністю переформатується. Етнічна ідентичність може взагалі втратити значення для людини і бути нею втрачена. Це пов'язано з вищеперахованими особливостями етнічної соціалізації, з тим, що ідентичність і її зміст детермінуються панівними у суспільстві соціальними відносинами, рівнем їх стабільності й інтегрованістю особистості (спільноти) в ці відносини.

На формування, прояв і зміну етнічної ідентичності впливають політичні, соціально-економічні, психологічні, ідеологічні та інші фактори. Такими факторами можуть бути ступінь політичної участі представників етносу в органах влади, роль уряду в житті етносу, політичні погляди й ідеї його інтелігенції, психологічно загострені відчуття обмеженості або несправедливості, особливості соціально-економічного статусу й економічного оточення.<sup>12</sup>

На сьогодні можна виділити три основних інтерпретації змісту поняття «етнічність».

1. **Етнічність як «відчутна реальність».** Це найбільш традиційний погляд, який бере початок ще з XIX ст. Відповідно до нього, етнічність – це спільнота, наприклад, раси, крові, мови, території, релігії, економічного життя, культури тощо, тобто набір досить відчутних і об'єктивних характеристик. Такий підхід правомірний лише щодо етнічних груп традиційного суспільства, що відрізняється слабкою мобільністю і культурною замкненістю. Сьогодні народи проживають в урбанізованому і глобалізованому відкритому середовищі, в єдиному полі масової комунікації, що водночас не призводить до денационалізації, крім того, на межі тисячоліть дослідниками зазначається так званий етнічний парадокс – зростання значущості етнічної приналежності у всьому світі. Отже, етнічність чітко виходить за межі об'єктивованих атрибутів і характеристик.

2. **Етнічність як спільне символічне середовище.** Цієї точки зору дотримуються культурантропологи, послідовники К. Леві-Стросса. Так, К. Гірц розглядає етнічність як певну загальну «павутину значень», що об'єднує членів однієї етнічної групи, відрізняючи їх від інших.<sup>13</sup> Незважаючи на продуктивність символічного підходу, особливо щодо мови і сприйняття повсякденності, етнічність єдиною системою змістів або інтерпретацій не обмежується. Навіть у стабільних, органічно змінюваних суспільствах символічне середовище з часом не може не змінюватися. Відповідно, не можна обмежувати визначення етнічності символічним середовищем.

3. **Етнічність як система загальноподілюваних поведінкових стереотипів.** Таке бачення етнічності характерне для соціальних психологів.<sup>14</sup> Без сумніву, вивчення соціально зумовлених етнічних стереотипів необхідне, особливо в контексті проблеми базових (модальних) ознак національного характеру, однак категорія етнічності загалом виходить за межі стереотипних поведінкових реакцій. У сучасному суспільстві з його складною диференціацією і стратифікацією різними соціальними групами, незалежно від наявності спільного етнічного кореня, притаманна різна система стереотипів, обумовлена віком, рівнем освіти, родом заняття, місцем проживання. Не можна забувати і про історичну динаміку системи стереотипів, опосередкованої станом соціальних відносин і інститутів.

Отже, кожен з цих підходів зачіпає важливу характеристику феномену етнічності, однак не розкриває його повністю.

Говорячи про етнічні групи, ми зауважуємо про найстійкіші спільноти в історії людства, більшість з яких пройшли через кілька історичних епох, через зміну релігійних уявлень, революції і соціальні потрясіння. Етнічні ідентифікації виявилися настільки стійкими першочергово тому, що ці ідентифікації становлять ототожнення людини із спільнотою, яка реально існує і є винятково стійкою. Крім того, варто зазначити, що етноси є стійкими міжпоколінними соціальними системами, що зміна окремих елементів цих систем необов'язково призводить до втрати системних властивостей всього етносу. Можна вважати загально визнаним, що архетипічна опозиція «ми» – «вони» лежить в основі етнічної самосвідомості, етнічних відносин, а етнічність – це групова характеристика, що проявляється у порівнянні «нас» із «не нами». Причому цей архетип – один з найдавніших.

Варто зазначити, що дефініції «етносу», «етнічності» даються багатьма дослідниками через поняття «групової ідентичності». Так, наприклад, Л. Гумільов, визначаючи етнос, писав: «...це колектив особин, що виділяють себе з-поміж усіх інших колективів... немає жодної реальної ознаки для визначення етносу, що застосовувалася до всіх відомих нам випадків: мова, походження, звичаї, матеріальна культура, ідеологія інколи є визначальними моментами, а інколи ні. Винести за дужки ми можемо тільки одне – визнання кожної особини: «Ми саме такі, а всі – інші».<sup>15</sup>

На відміну від соціальних ролей, статусів і престижу етнічність набагато менше залежить від динаміки соціальних відносин та інститутів, від стану суспільства загалом. У цьому сенсі етнічність найбільш константна категорія ідентичності. При цьому особистісна етнічна ідентичність не більш змінна, ніж групова, оскільки соціальні інститути спроможні до самовідтворення і володіють великою інерцією.

Як на індивідуально-особистісному, так і на груповому рівні етнічність виконує кілька значущих функцій.

1. Для члена спільноти етнічність, задаючи певні інституціональні норми, виступає регулятором соціальної поведінки. Сучасна людина, будучи носієм численних статусів, водночас виконує кілька соціальних ролей, входить у багато груп, не завжди пов'язаних між собою, при цьому кожна роль і кожна група застосовують до неї специфічні нормативні вимоги, які зазвичай не узгоджуються, а навпаки, суперечать одні одним. Етнічність регулює міжособистісне і міжгрупове спілкування на підставі традицій, звичаїв, загально визнаних цінностей, значущих для спільноти, що й визначає регулятивну функцію етнічності.

2. Формуючи єдине символічне середовище, етнічність відіграє роль своєрідного інформаційного фільтра. У сучасному суспільстві людина мимовільно втягнена в потужний потік різноманітної інформації і нерідко внутрішньосуперечливої інформації. Етнічність не тільки сприяє її упорядкуванню і систематизації, але й «просіює» її з точки зору загальноприйнятих культурних цінностей та ідеалів. У цьому її інформаційна функція.

3. Етнічність сприяє також задоволенню потреб людини в психологічній стійкості і визначеності. Актуалізація етнічності – це захисна реакція на уніфікованість або нестабільність (радикальна зміна) оточуючого соціального середовища, яка може призвести до руйнації ціннісного світу людини. Незмінність етнічного, традиційного на протигагу соціальної інновації перешкоджає розвитку соціально-психологічній фрустрації та аномії. В цьому полягає захисна функція етнічності.

4. За певних ситуацій етнічність спроможна стати ефективним інструментом досягнення економічних, політичних та інших завдань. В умовах соціальної кризи або гострого міжгрупового конфлікту саме етнічність починає визначати соціальні очікування і політичні вимоги спільноти, тобто стає інструментом політичної мобілізації. В цьому проявляється мобілізаційна функція етнічності.

5. Етнічність на стадії масової мобілізації мотивує спрямованість свідомості і поведінки членів спільноти. В цьому випадку соціальна дійсність, політичні, економічні та інші цінності розглядаються етнічною спільнотою першочергово через призму відповідності і невідповідності етнонаціональним інтересам, сама ж акцентується етнічність виступає як критерій оцінки соціальних і політичних змін. В цьому полягає мотиваційна функція етнічності.

Ми розглядаємо етнічну ідентифікацію як багаторівневе утворення.

Перший рівень – це класифікація і власне ідентифікація, які є підставою для формування опозиції «ми» – «вони».

Другий рівень складає формування етнічних образів, тобто приписування етнічним спільнотам певних культурних, статутних та інших характеристик.

Третій – рівень етнічної ідеології, під якою трактується більш-менш усвідомлений погляд на минуле, теперішнє і майбутнє своєї власної спільноти стосовно інших етнічних спільнот.

Підсумовуючи, ми можемо сформулювати деякі висновки, що стосуються змісту понять «етнічність» і «етнічна ідентичність».

По-перше, існуючі на підставі культурних відмінностей етнічні спільноти становлять не тільки соціальні конструкти, що актуалізуються внаслідок цілеспрямованих зусиль з боку культурних і політичних еліт та створюваних ними інститутів, перш за все держави, але й продукт історичного розвитку. «Цемент», що скріплює ці спільноти, – міф про спільне походження, ідентичність або уявлення про приналежність до спільноти, що поділяється всіма її членами, а також солідарність, що виникає на цій базі.

По-друге, кордони спільнот визначаються вибраними культурними характеристиками. Тому зміст особистісної і групової ідентичності відносно змінний не тільки в історико-часовому, але – за певних обставин – у ситуативному плані.

По-третє, інтенсивність прояву етнічної ідентичності етнічних спільнот визначається політичними елітами, їх завданнями і стратегіями. Серед них найважливішу роль відіграють такі: організація відповідей на зовнішні виклики через маніфестацію самототожності, встановлення контролю над значущими ресурсами і політичними інститутами, забезпечення комфорту своїй спільноті.

Існування етнічної форми групової ідентичності або територіального патріотизму не має особливого політичного значення доти, доки не об'єднається з ідеєю нації. Щодо українського різновиду етнічної ідентичності, то вона формувалася згідно з тими принципами, які викладені вище, впродовж усієї історії українського народу, починаючи з часів Київської Русі і закінчуючи сьогоднішнім. Усвідомлення єдності етносу, визначеного як український народ, у різні часи мало різну міру глибини й різне територіально-племінне наповнення. Самоототожнення зі спадщиною Київської Русі було послаблене внаслідок трагічних подій XII – XV століть. Православна самоідентифікація переважної частини населення, з одного боку, була чинником середньовічної форми спільноти, з другого – ставила свої умови й обмеження для геополітичної орієнтації можливих провідників. Переяславська рада – результат не просто стратегічного прорахунку Богдана Хмельницького, а й недостатньої етнополітичної визначеності, недосформованості суспільства, браку самодостатності. За таких умов проявився розкол і у «верхах», і в «низах» суспільства – на «західну» і «північно-східну» орієнтації при невизрілості ідеї «опертя на власні сили». Цей розкол різною мірою проявлявся протягом наступної історії, хоч і були потужні рухи, спрямовані на його подолання.

«Чорна рада» і «Руїна» як феномени-символи української історії. Етнополітична недосформованість суспільства за обтяжливих зовнішньополітичних умов перешкождала переростанню стихійної козацької демократії в представницько-структуровану. Розвиток зупинився на спрощених формах демократії. Вони давали можливість політичним демагогам використовувати хвилинні настрої введених в оману мас у своїх планах, апелюючи також і до іноземного чинника, шукаючи підтримки в сусідніх володарів. Соціальні інтереси та релігійні орієнтації ставали предметом політичної гри. Традиції індивідуалізму й бунтарства, не врівноважені історичним досвідом державного самоврядування, призводили до розбрату, що закінчувався руїною, створювали сприятливу атмосферу для зовнішнього втручання. Це повторювалося і в XVII, і у XVIII, і в XX століттях. Небезпека «чорної ради» залишається й надалі, оскільки немає прозорого механізму народного самовиявлення й системи дієвого самоврядування, розвинених структур громадянського суспільства, натомість свобода реалізується як безвідповідальність і простір для розгулу невдоволених амбіцій, втрата духовної самодостатності. Паралельно, починаючи з підпорядкування в XVII ст. української церкви Москві, відбувалася передислокація духовних сил, переміщення інтелектуальних потенціалів із Півдня на Північ. Цей процес із погляду фактичного описано в багатьох фундаментальних працях, але, мабуть, ще недостатньо проаналізовано з погляду чинників і мотивацій. Адже йдеться не тільки про типове імперське «вербування мізків», а й про тонші механізми культурної самоконцентрації в центрах світового значення, про власний вибір талановитих особистостей у пошуках ширшого простору для самореалізації, – особливо в добу, коли Україну перетворено остаточно на зневажену провінцію, а обов'язок служіння рідному народові ще не став дієвим стимулом для багатьох.<sup>16</sup>

Ці нелегкі процеси становлення власної ідентичності продовжувалися і в XIX і XX століттях, коли українці опинилися в складі Австро-Угорської, Російської, а згодом більшовицької імперій.

Після здобуття незалежності проявилися суперечливість і внутрішня слабкість Української держави, оскільки мирний характер національної революції не супроводжувався адекватним оновленням структур влади. Крім того, «одномоментний» розвал тоталітарної системи супроводжувався виходом на поверхню раніше маскованої й почасти стримуваної, нагромадженої за минулі десятиліття «негативної якості» суспільства й людини: корумпованості, здириництва, продажності,

безвідповідальності, хабарництва, хамства та ін. як компенсації за рабський послух. Саме ця негативна якість, а не ідеалізм «дисидентів» чи скромна працьовитість трудового люду стала формувальним (деформувальним!) вектором суспільного розвитку в більшості пострадянських країн. Відповідно всі механічно перейняті західні рецепти побудови ринкових відносин тощо, не підкріплені надійною нормативною базою і не сперті на соціально-психологічну, моральну, професійну підготовленість суспільства, давали прямо протилежні бажаним результати.

<sup>1</sup> І. Гофман, *Стигма: Заметки об управленні испорченной идентичностью* [Stigma: Notes on Managing a Corrupted Identity], URL: <http://www.Sociology.ru/forum/og13-4-2000.html>

<sup>2</sup> Э. Гуссерль, *Кризис европейского человечества и философия* [The Crisis of European Humanity and Philosophy], Москва, Харвест-АСТ, 2000, 403 с.

<sup>3</sup> К. Леві-Строс, *Структурна антропология* [Structural Anthropology], Київ, Основи, 1997, 371 с.

<sup>4</sup> Л. Нагорна, *Національна ідентичність в Україні* [National Identity in Ukraine], Київ, НАНУ Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 2002, 272 с.

<sup>5</sup> М. Розумний, *Концептуальні засади політики ідентичності в Україні* [Conceptual Principles of Identity Policy in Ukraine], in «Стратегічні пріоритети», 2011, №2 (19), с. 25-32.

<sup>6</sup> М. Степико, *Українська ідентичність: феномен і засади формування* [Ukrainian Identity: Phenomenon and Principles of Formation], Київ, НІСД, 2011, 336 с.

<sup>7</sup> С. Хантингтон, *Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности* [Who Are We? The Challenges of American National Identity], Москва, АСТ, 2004, 635 с.

<sup>8</sup> М. Юрій, *Етнологія* [Ethnology], Київ, Дакор, 2006, с. 155-166.

<sup>9</sup> J. Piaget, A. Weil, *The development in children of the idea of the homeland and of relations with other countries*, in «International Social Science Bulletin», 1951, Vol. 3, p. 561-578.

<sup>10</sup> М. Степико, *Українська ідентичність: феномен і засади формування*, с. 301.

<sup>11</sup> Л. Нагорна, *Національна ідентичність в Україні*, с. 187.

<sup>12</sup> Ю. Мухлынькіна, *К вопросу формирования этнической идентичности* [On the Question of the Formation of Ethnic Identity], in «Научный вестник МГТУ ГА», 2015, №219, с. 27-30.

<sup>13</sup> К. Гірц, *Інтерпретація культур* [Interpretation of Cultures], Київ, Дух і Літера, 2001, 542 с.

<sup>14</sup> С. Хантингтон, *Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности*, с. 212.

<sup>15</sup> Л. Гумилев, *Этногенез и биосфера Земли* [Ethnogenesis and the Earth's Biosphere], Москва, Танаис ДИ-ДИК, 1994, с. 341.

<sup>16</sup> Див.: І. Дзюба, *Україна в пошуках нової ідентичності* [Ukraine in Search of a New Identity], URL: <http://www.fes.kiev.ua/Dokument/kamdem-1.htm>

## References

1. I. Dziuba, *Ukraine v poshukakh novoi identychnosti* [Ukraine in Search of a New Identity], URL: <http://www.fes.kiev.ua/Dokument/kamdem-1.htm>
2. I. Gofman, *Stigma: Zаметки об управленii isporchennoi identychnostyu* [Stigma: Notes on Managing a Corrupted Identity], URL: <http://www.Sociology.ru/forum/og13-4-2000.html> L. Gumilev, *Etnogenez i biosfera Zemli* [Ethnogenesis and the Earth's Biosphere], Moskva, Tanais DI-DIK, 1994, s. 341.
3. E. Gusserl, *Krizis evropeiskogo chelovechestva i filosofiya* [The Crisis of European Humanity and Philosophy], Moskva, Harvest-AST, 2000, 403 s.
4. S. Hantington, *Kto mi? Vizovi amerikanskoj nacionalnoi identychnosti* [Who Are We? The Challenges of American National Identity], Moskva, AST, 2004, 635 s.
5. K. Hirts, *Interpretatsiia kultur* [Interpretation of Cultures], Kyiv, Dukh i Litera, 2001, 542 s.
6. K. Levi-Stros, *Strukturna antropohiia* [Structural Anthropology], Kyiv, Osnovy, 1997, 371 s.
7. Yu. Muhlinkina, *K voprosu formirovaniya etnicheskoi identychnosti* [On the Question of the Formation of Ethnic Identity], in «Nauchnii vestnik MG TU GA», 2015, №219, s. 27-30.
8. L. Nahorna, *Natsionalna identychnist v Ukraini* [National Identity in Ukraine], Kyiv, NANU Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen, 2002, 272 s.
9. J. Piaget, A. Weil, *The development in children of the idea of the homeland and of relations with other countries*, in «International Social Science Bulletin», 1951, Vol. 3, p. 561-578.
10. M. Rozumnyi, *Kontseptualni zasady polityky identychnosti v Ukraini* [Conceptual Principles of Identity Policy in Ukraine], in «Stratehichni priorytety», 2011, №2 (19), s. 25-32.
11. M. Stepyko, *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian Identity: Phenomenon and Principles of Formation], Kyiv, NISD, 2011, 336 s.
12. M. Yurii, *Etnolohiia* [Ethnology], Kyiv, Dakor, 2006, s. 155-166.